

УДК 339.92:332

Масло Р.Є.

здобувач кафедри міжнародного обліку і аудиту,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

АНАЛІЗ ФАКТОРНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ АКТИВНОСТІ МАЛИХ МІСТ

У статті розглянуто основні тенденції, що характеризують специфіку регіонального розвитку в умовах глобалізації; узагальнено концепції міжнародної конкурентоспроможності регіону. Встановлено взаємозв'язок між концепціями міжнародної конкурентоспроможності регіону та типологією малих міст за видами використання територій. Розглянуто методики визначення детермінантів регіонального розвитку в умовах глобальної конкуренції та методики аналізу міжнародної конкурентоспроможності регіонів через визначення кумулятивної взаємодії факторів регіонального розвитку;

Ключові слова: мале місто, конкурентоспроможність, міжнародна активність, фактори впливу, динаміка зростання.

АНАЛИЗ ФАКТОРНОЙ СИСТЕМЫ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ АКТИВНОСТИ МАЛЫХ ГОРОДОВ

Масло Р.Е.

В статье рассмотрены основные тенденции, характеризующие специфику регионального развития в условиях глобализации; обобщенно концепции международной конкурентоспособности региона. Установлена взаимосвязь между концепциями международной конкурентоспособности региона и типологии малых городов по видам использования территорий. Рассмотрены методики определения детерминант регионального развития в условиях глобальной конкуренции и методики анализа международной конкурентоспособности регионов путем определения кумулятивного взаимодействия факторов регионального развития;

Ключевые слова: малый город, конкурентоспособность, международная активность, факторы влияния, динамика роста.

ANALYSIS OF THE FACTOR SYSTEM OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ACTIVITY OF SMALL CITIES

Maslo R.

The article deals with the main tendencies characterizing the specificity of regional development in the conditions of globalization; generalized concept of international competitiveness of the region. The interconnection between the concepts of the international competitiveness of the region and the typology of small cities by types of territories use is established. The methods of determination of determinants of regional development in the conditions of global competition and methods of analysis of international competitiveness of regions are considered through determination of cumulative interaction of factors of regional development;

Keywords: small city, competitiveness, international activity, factors of influence, growth dynamics.

Постановка проблеми. Основними тенденціями, які характеризують специфіку регіонального розвитку в умовах глобалізації, є посилення урбанізації та створення центрів підвищеної економічної активності в окремих економічних районах. Суть нової ідеології районування вбачається у переході до мережного підходу, суть якого полягає у структуруванні економічного простору на засадах гнучкої спеціалізації та інформатизації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошуком та визначенням ключових рушійних сил регіональної конкурентоспроможності в умовах глобалізації економічного розвитку займалися зарубіжні вчені А. Андерсон, Б. Гардінер, Дж. Діксон, Р. Мартін, М. Портер, П. Тайлер та вітчизняні науковці, зокрема: Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк, В. Без-

угла. Вивчення праць з окресленої проблематики показало, що загалом на сучасному етапі розвитку теорії міжнародної конкуренції виокремлюються дві групи емпіричних досліджень, предметом аналізу яких виступає оцінка ролі факторів міжнародної конкурентоспроможності регіонів.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення методик оцінки конкурентоспроможності територій в умовах глобальної конкуренції та методик оцінки конкурентоспроможності територій, спрямовані на визначення кумулятивного ефекту від взаємодії впливу факторів.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу перспектив розвитку міжнародної активності малих міст можуть бути запропоновані два підходи: один підхід фокусується на визначенні рушійних чинників конкурентоспромож-

ності малих міст, інший зосереджується на ідентифікації конкурентоспроможних малих міст (рис. 1).

Мета першого підходу полягає в тому, щоб спочатку класифікувати малі міста відповідно до теоретичної типології за показниками ВРП та щільністю населення, а вже потім визначити приблизний набір факторів, що впливають на міжнародну активність в кожному типі малого міста. Другий підхід має іншу початкову точку. Він насамперед передбачає визначення точних наборів потенційних рушійних факторів, які більш обмежені, ніж у першому підході та уможливило класифікацію типів малих міст за показниками ВРП та щільністю населення. Такий аналіз дозволяє визначити, чи є визначені потенційні чинники придатними до існуючої типології малих міст. Отже, ключовим у пошуку факторів розвитку міжнародної активності малих міст слід визнати теоретичне встановлення обґрунтованих детермінованих зв'язків між сукупністю факторів, що можуть бути емпірично перевірені.

Для визначення детермінант конкурентоспроможності територій на основі оцінок, одержаних за методологією міжнародного Інституту розвитку менеджменту (IMD-Lausanne), було запропоновано використовувати метод факторного аналізу, зокрема метод головних компонент. Це дозволило автору встановити силу факторного впливу на результуючий показник конкурентоспроможності регіонів [1].

Базуючись на статистичній кластеризації регіональних архетипів за методикою ECORYS [2], до теоретичного типу «Малі міста як виробничі площадки експортної спеціалізації» відносимо три емпіричні групи: просторові, занепадаючі, збалансовані регіони. Фактори конкурентоспроможності малих міст даного

типу відносяться до категорії базової інфраструктури та доступності. Переважними напрямками здійснення прямих іноземних інвестицій виступають трудомісткі сектори виробництва, які не потребують залучення висококваліфікованих працівників. Як правило, просторові регіони (середні показники ВРП та низька щільність населення) виступають базою для розміщення виробничих та складальних підрозділів ТНК. Назва типу акцентує увагу на основному призначенні території просторового регіону – слугувати місцем розміщення, бізнес-середовищем локальних компаній. У випадку згорання діяльності ТНК та підвищення рівня безробіття, виникає загроза перетворення просторових регіонів на занепадаючі (низькі показники ВРП та висока щільність населення). Збалансовані регіони (середні показники ВРП та щільність населення) в залежності від зовнішнього впливу демонструють тенденцію переходу або до групи просторових, або занепадаючих регіонів.

Ключовими факторами конкурентоспроможності динамічних регіонів, що відносяться до теоретичного типу «Малі міста як джерела збільшення прибутків», виступають забезпеченість кваліфікованою та високоосвіченою робочою силою, міжфірмовий поділ праці, наявність досвідчених постачальників, позитивна дія ефекту масштабу. Вони характеризуються високими темпами економічного зростання, середньою щільністю населення, гнучкою спеціалізацією.

Теоретичний тип «Малі міста як епіцентри акумуляції знань» об'єднує спеціалізовані урбаністичні та космополітичні економічні райони, які формуються навколо великих міст або мегаполісів, характеризуються високими та стабільними показниками ВРП та

Рис. 1. Два підходи до детермінованого факторного аналізу розвитку міжнародної активності малих міст

високою щільністю населення. Комплекс факторів розвитку міжнародної активності таких малих міст включає наступні: найвищий рівень професійних та креативних здібностей працівників, абсолютно вільний доступ до глобальних інформаційно-комунікаційних каналів, наявність потужних джерел венчурного капіталу, високий рівень розвитку бізнес-послуг, сприятливе культурне середовище.

Необхідно підкреслити, що в межах Європейського союзу спостерігається загальна тенденція до національної конвергенції за показником валового регіонального продукту на душу населення. Загальноприйнятою методологічною основою аналізу конвергенції соціально-економічного розвитку територій є неокласична модель економічного зростання, авторами якої є Р. Солоу [3] і Т. Сван [4]. Використання інструментів статистичного та кореляційно-регресійного аналізу дозволило вченим дослідити динаміку різних показників розвитку активності територій на міжнародному та міжрегіональному рівні. Даний підхід передбачає, що регіони з нижчими початковими показниками регіонального розвитку або з більшим розривом від власного рівноважного стану демонструють швидші темпи зростання.

Отже, міжнародна активність малих міст, залежить від продуктивності праці його мешканців, рівня зайнятості населення працею та рівня забезпеченості економічно активним (працездатним) населенням. Виходячи з цього, можна передбачити, що продуктивність праці одного працюючого лежить в основі факторного аналізу міжнародної активності малих міст.

Огляд фахової літератури дозволив узагальнити такі детермінанти регіональної продуктивності праці: сума капітальних інвестицій, галузева структура (кількість суб'єктів підприємницької діяльності), пропускна здатність інфраструктури (транспорту і зв'язку), витрати на НДДКР та наявність патентів, підприємницька культура, агломерація (наявність кластерів), державна політика.

Після того, як здійснено типологію малих міст за показниками ВРП на душу населення та щільністю населення, необхідно визначити приблизні набори потенційних рушійних факторів міжнародної активності малих міст, що відповідають визначеному типу. Рушійні фактори міжнародної активності різних типів малих міст пропонуємо розуміти як конкурентний потенціал малого міста, що забезпечує можливість його додаткового розвитку за рахунок збільшення затребуваності території в умовах вільної конкуренції; сприяє ефективному використанню наявних і залучення зовнішніх ресурсів, і виокремлює мале місто серед інших суб'єктів конкуренції за його можливостями для ефективного соціально-економічного розвитку.

Зауважимо, що актуальність окремих рушійних факторів для різних споживачів території може бути різною і змінюватися в часі. Інноваційний потенціал малого міста не має вирішального значення для розвитку малого бізнесу. Якість життя та екологія є релевантними детермінантами для діючих підприємств, жителів, туристів та при проведенні на території масштабних заходів.

Таким чином, зрозуміло, що всі наведені фактори конкурентоспроможності малого міста отримали досить вагомі характеристики своєї важливості. Проте, для розробки методу кількісного виміру конкурентного

потенціалу малих міст для розвитку їх міжнародної активності необхідно вибрати більш вузьку систему факторів, що є найбільш вагомими для всіх груп споживачів. Необхідно підкреслити, що в сучасних умовах конкурентоспроможний регіон повинен поєднувати в собі різноманітні характеристики не тільки економічного, але і соціального розвитку, що оцінюється факторами якості життя і розвитку людського потенціалу. Для багатьох зарубіжних споживачів територіального простору, наприклад, новостворюваних спільних підприємств, іммігрантів, туристів, гостей-учасників масштабних заходів в малому місті, характеристики якості життя є не менш важливими, ніж економіка.

Якщо в індустріальному суспільстві особливо цінувалася наявність певних природних ресурсів на території, наявність енергетичних установок, розвинене сільське господарське виробництво, вільна робоча сила, то при переході до постіндустріального суспільства все важливішими стають інноваційні, соціальні та людські фактори розвитку території, безпека та правопорядок, рівень розвитку громадянського суспільства.

Таким чином, для моделювання факторної системи вимірювання потенціалу розвитку міжнародної активності малих міст кожного типу пропонуємо обрати 4 детермінанти: економічний розвиток; інноваційний розвиток; соціальний розвиток (якість життя); людський розвиток (поглиблення знань). Критерієм оцінки потенціалу міжнародної активності малих міст по кожному фактору виступає рівень привабливості даного регіону для «споживача території» і рівень ефективності його розвитку, зростає вагомість фактору людського потенціалу.

Кількісний вимір потенціалу міжнародної активності малих міст може бути отриманий на основі зіставлення певного набору первинних кількісних показників і застосування алгоритму зведення цих показників в узагальнюючі та інтегральні оцінки. Для характеристики кожного фактора можна вибрати досить багато показників, однак точність вимірювання числа не підвищується при надмірному збільшенні явних показників. Набагато важливіше, щоб показники охоплювали різні властивості конкурентного потенціалу розвитку міжнародної активності малих міст. Необхідним і достатнім для характеристики кожного фактору вважаємо застосування 10 показників.

Фактор економічного розвитку є визначальним при оцінці конкурентного потенціалу міжнародної активності малих міст. Він характеризується двосторонньо: через показники рівня економічного розвитку та показники динаміки зростання економіки малого міста. Для характеристики кожної з цих складових економічного фактора пропонуємо відібрати по п'ять індикаторів, що є найбільш актуальними на сучасній стадії економічного розвитку.

До показників рівня економічного розвитку пропонується віднести: 1) валовий регіональний продукт на 1 працюючого в малому місті (тис. грн); 2) сумарний фінансовий результат діяльності підприємств на 1 працюючого в малому місті (тис. грн); 3) частка працюючих на малих підприємствах (у сфері послуг) до загальної чисельності працюючих в малому місті (%); 4) частка експорту в продукції підприємств малого міста (%); 5) рівень зайнятості працездатного населення (%).

До показників динаміки економічного зростання малого міста відносяться: 1) темп приросту ВРП на

душу населення в зівставних цінах; 2) темп приросту продуктивності праці в зівставних цінах; 3) темп приросту капітальних інвестицій на душу населення; 4) темп приросту бази оподаткування на душу населення; 5) темп приросту рівня зайнятості працездатного населення.

Світова практика регіонального інноваційного розвитку підтверджує тезу про те, що нерівномірність економічного розвитку окремих територій стала особливо відчутною через повсюдне поширення сучасних інформаційних технологій, телекомунікацій і транспортних засобів. Перехід на інноваційний шлях розвитку передбачає, що економічний простір малих міст повинен бути в значній мірі перебудований в напрямку поступового насичення його науково-технічними та інжиніринговими організаціями, високотехнологічними виробництвами і мережею висококваліфікованих інноваційних послуг. Насичення простору малих міст будь-якими елементами інноваційної діяльності сприятиме поступовому переходу до інноваційної економіки і інноваційних перетворень їх соціального середовища.

Показники для оцінки потенціалу інноваційного розвитку малих міст також пропонуємо згрупувати по двох субфакторах: 1) виробництво наукових знань і технічних інновацій та 2) застосування наукових знань, технологій, нової техніки. Для першого субфактору пропонується відібрати такі п'ять індикаторів: 1) чисельність зайнятих в науці, дослідженнях і розробках на 10 тис. працюючих в малому місті (осіб); 2) частка витрат на дослідження і розробки у ВРП малого міста; 3) кількість виданих патентів на 1000 осіб, зайнятих в дослідженнях і розробках; 4) співвідношення витрат на технологічні інновації до витрат на наукову діяльність і розробки; 5) інноваційна активність організацій.

Перші два індикатори характеризують ресурсну базу виробництва наукових знань і технічних інновацій, вони є найпоширенішими в міжнародній практиці. Необхідність застосування цих двох показників для характеристики ресурсної бази розвитку науки пов'язана з тим, що в різних країнах всередині країни оплата праці в науці може мати відчутні відмінності. Тому додатковою уточнюючою характеристикою є чисельність зайнятих в науці, дослідженнях і розробках на 10 тисяч зайнятих в економіці. Кількості виданих патентів на 1000 зайнятих в дослідженнях і розробках відображає результативність наукової праці.

Для характеристики другого субфактора інноваційного розвитку - застосування наукових знань, технологій, нової техніки - обрані наступні п'ять індикаторів: 1) питома вага інноваційної продукції в загальному обсязі продукції і послуг малого міста; 2) питома вага машино- і приладобудування в економіці малого міста; 3) число персональних комп'ютерів на 100 працівників; 4) інвестиції в основний капітал малого міста в обробні виробництва, транспорт, зв'язок і виробництво електроенергії; 5) частка витрат на технологічні інновації у ВРП малого міста.

Перший з цих показників характеризує ступінь матеріалізації створених наукових знань у вигляді інноваційної продукції. Машино- та приладобудування є найбільш насиченими інноваційною діяльністю галузями. Інновації для підвищення продуктивності праці і якості продукції пов'язані з новими інвестиціями в устаткування і придбання ліцензій на технологічні процеси. Число персональних комп'ютерів на 100 пра-

цівників є на сучасному етапі певним індикатором застосування інформаційних технологій і сучасних методів управління.

Для оцінки потенціалу розвитку міжнародної активності малих міст за соціальним розвитком (якістю життя на території) пропонується розподілити показники за двома субфакторами: субфактор 1 – грошові доходи населення і субфактор 2 – умови життя населення. Для оцінок субфактора 1 пропонується три показники: 1) середня нарахована заробітна плата в місяць на 1 працівника організацій; 2) співвідношення середньомісячних доходів на душу населення до прожиткового мінімуму; 3) частка населення з доходами, вище прожиткового мінімуму. Пропонується сім показників для характеристики субфактора 2 – умов життя населення малого міста: 1) благоустрій житлового фонду, %; 2) будівництво житла на 1000 чоловік населення, кв. м загальної площі; 3) чисельність населення на одного лікаря; 4) чисельність глядачів театрів на 1000 чоловік населення; 5) викиди забруднюючих речовин в повітря на душу міського населення; 6) скидання забруднених стічних вод на душу міського населення; 7) число злочинів, пов'язаних з насильством над особистістю на 10 тис. населення в рік.

Людський розвиток характеризує якість суспільства як суб'єкту суспільного відтворення і розвитку. Найважливішими й актуальними компонентами людського розвитку в сучасних умовах можуть бути демографічна та освітня складові, які пропонуємо використовувати в якості субфакторів. Для субфактору 1 – оцінки демографічного розвитку малого міста – обрані п'ять індикаторів: 1) рівень народжуваності на 1000 чол. населення; 2) тривалість життя населення, років; 3) число злочинів, скоєних неповнолітніми на 10 тис. населення; 4) рівнем роздрібного продажу горілки і лікеро-горілчаних виробів на душу населення, літрів; 5) кількість захворювань на 1000 чоловік населення.

Субфактор освіти населення малого міста характеризується на основі п'яти індикаторів, що охоплюють широкий діапазон всіх рівнів освіти населення, починаючи з дитячого дошкільного і закінчуючи вищим науковим. До складу цих показників включені: 1) рівень охоплення дітей дошкільною освітою, %; 2) випуск учнів з атестатом про повну загальну середню освіту на 1000 чоловік населення; 3) випуск кваліфікованих робітників і службовців на душу населення; 4) випуск фахівців з вищою освітою на душу населення; 5) чисельність дослідників з вченими ступенями на 1000 чол. населення.

Запропонована чотирьох факторна модель вимірювання потенціалу розвитку міжнародної активності малих міст дозволяє визначити, чи є визначені потенційні чинники придатними до існуючої типології малих міст за показниками ВРП та щільністю населення. Перевагою запропонованої моделі є те, що вимірювання конкурентного потенціалу малих міст здійснюється на основі обмеженого числа офіційних статистичних показників. Обрані фактори моделі є стратегічно керованими і можуть бути поліпшені внаслідок планово-управлінських та інституційних дій.

Для відбору рушійних факторів розвитку міжнародної активності малих міст за визначеним типом малого міста рекомендуємо проводити оцінку за трьома варіантами перетинів факторів: економічний та інноваційний розвиток (для малих міст як центрів концентрації

Таблиця 1. Фактори розвитку міжнародної активності малих міст відповідно їх типу в рамках концепцій міжнародної конкурентоспроможності територій

Малі міста як виробничі площадки експортної спеціалізації	Малі міста як джерела збільшення прибутків	Малі міста як епіцентри акумуляції знань
<ul style="list-style-type: none"> - створення базової та технологічної інфраструктури; - збільшення співвідношення середньомісячних доходів на душу населення до прожиткового мінімуму; - скорочення частки населення з доходами, нижче прожиткового мінімуму; - оновлення житлового фонду, %; - будівництво нового житла; - збільшення чисельності лікарів; - зменшення числа злочинів, пов'язаних з насильством над особистістю; - збільшення інвестицій в основний капітал малого міста в обробні виробництва, транспорт, зв'язок і виробництво електроенергії 	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення умов для народжуваності та проживання; - організація дозвілля неповнолітніх; - профілактика захворювань населення; - створення інфраструктури знань: забезпечення дітей дошкільною освітою; учнів повною загальною середньою освітою; робітників та службовців професійно-технічною освітою; абітурієнтів вищою освітою; забезпечення наукової діяльності у системі вищої освіти; - проведення екологічних заходів; - забезпеченість культурними закладами 	<ul style="list-style-type: none"> - створення наукомістких ремесел та підприємницької культури; - збільшення чисельності зайнятих в науці, дослідженнях і розробках; - збільшення витрат на дослідження і розробки; - збільшення кількості виданих патентів; - сприяння інноваційній активності організацій; - збільшення питомої ваги інноваційної продукції в загальному обсязі продукції і послуг малого міста; - збільшення питомої ваги наукомісткого бізнесу в економіці малого міста; - збільшення числа персональних комп'ютерів на 100 працівників; - збільшення витрат на технологічні інновації

знань); економічний розвиток і якість життя (для малих міст як виробничих площадок експортної спеціалізації); економічний розвиток і людський потенціал (для малих міст як джерел збільшення прибутків). Актуальність зіставлення економічного фактору розвитку малих міст з іншими факторами (інноваційний розвиток, якість життя та людський потенціал) визначається необхідністю збалансування економічного розвитку з іншими напрямками розвитку міжнародної активності малих міст для підвищення ефекту взаємовпливу. Фактори розвитку міжнародної активності малих міст, класифікованих за видом концепцій міжнародної конкурентоспроможності територій, узагальнено у табл. 1.

Необхідно підкреслити, що тип малого міста в рамках концепцій міжнародної конкурентоспроможності територій дозволяє виявити «полюса зростання». Моделювання факторної системи вимірювання потенціалу розвитку міжнародної активності малих міст кожного типу необхідне для нарощування і поліпшення використання конкурентних переваг території шляхом вибору більш раціональних шляхів розвитку і структури соціально-економічних суб'єктів, маркетингу і позиціонування, залучення інвесторів, ув'язки конкурентного потенціалу малого міста з розподілом бюджетних коштів на програми розвитку.

Висновки з проведеного дослідження: У ході дослідження встановлено, що основними тенденціями, які характеризують специфіку регіонального розвитку в умовах глобалізації, є посилення урбанізації та створення центрів підвищеної економічної активності в окремих економічних районах. Методики оцінки конкурентоспроможності територій, спрямовані на визначення окремих детермінантів регіонального розвитку в умовах глобальної конкуренції, визначають такі стадії економічного розвитку території: базового розвитку (факторорієнтовану), керованої ефективності (орієнтовану на ефективність бізнесу), інноваційного розвитку (інноваційноорієнтовану); при цьому території відносять до відповідних стадій залежно від двох критеріїв: рівень ВВП на душу населення та частка мінеральних ресурсів в сукупному експорті товарів та послуг. Методики оцінки конкурентоспроможності територій, спрямовані на визначення кумулятивного ефекту від взаємодії впливу факторів, визначають такі типи територій: економічні райони як виробничі площадки, економічні райони як джерела збільшення прибутків, економічні райони як центри концентрації знань; при цьому типологію економічних районів здійснюють на основі показників щільності населення і показника валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення.

1. Захарченко С.В. Детермінанти конкурентоспроможності регіонів України. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 3. С. 135-144.

2. *Competitiveness: the major economic policy challenge. Annual Report 2003. ECORYS Holding BV. – Rotterdam: ECORYS Holding BV, Netherlands, 2003. 20 p.*

3. Solow R.A. *Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics*. 1956. № 70 (1). P. 65-94.

4. Swan T. *Economic Growth and Capital Accumulation. Economic Record*. 1956. № 32 (2). P. 334-361.

5. *Брендинг і промоушен малих міст: досвід країн вишеградської групи для України: матеріали міжнародного семінару-тренінгу. Економічний часопис - XXI*. 2010. № 7-8. С. 49-55.

E-mail: andavydenko@kneu.edu.ua